

Osada wielokulturowa w Bachórze, pow. Brzozów stanowisko 16

Przedstawiane opracowanie posiada charakter wstępnej prezentacji wyników badań sezonu 1972 na osadzie wielokulturowej (głównie wczesnośredniowiecznej) w Bachórze pow. Brzozów stan. 16¹.

Stanowisko położone jest na terenie przysiółka Chodorówka, około 500—700 m na SSE od szczytu wzgórza Parasol, bezpośrednio przy granicy gruntów wsi Bachórz i Bachórzec. Leży ono na cyplu lewobrzeżnej ponadzalewowej terasy Sanu powstałym w miejscu, gdzie terasę rozcina potok Dąbrowa. Plateau cypla wyniesione jest około 5—9 m ponad poziom doliny zalewowej, nachylone zaś lekko w kierunku południowym.

Odkrycia dokonał zespół geologów prowadzących pod kierunkiem doc. dra J. Kotlarczyka kartowanie arkusza Bircza. W odsłoniętej warstwie kulturowej rozpoznano wówczas obiekt 1 oraz zalegającą wyżej warstwę z brukiem kamiennym. Zebrano wtedy materiał z wyróżniających się w profilu jednostek stratygraficznych. Odsyłając czytelnika do szczegółowego sprawozdania z odkrycia opisywanej osady² należy stwierdzić, że w niniejszym opracowaniu uwzględniono również materiał zebrany przez J. Kotlarczyka i zespół, nawiązując go do wyników badań wykopaliskowych.

Eksploatacji podlegało wąskie, lekko nachylone ku S wypłaszczenie cypla, ograniczone od W i E kilkumetrowymi skarpami. Stan zachowania terenu przedstawia się najgorzej przy bocznych krawędziach tej formy morfologicznej. Od strony wschodniej dzięki erozji bocznej potok Dąbrowa zniszczył duży płat cypla, bez wątpienia jedną z najgęściej zasiedlonych części osady³. Zachodni skraj terasy został poważnie naruszony przez rów strzelecki z czasów ostatniej wojny. Prawie płaska powierzchnia stanowiska objęta jest intensywną uprawą roli (pole należy do PGR Chodorówka). Orka traktora zniszczyła górne partie obiektów archeologicznych, powodując jednocześnie zepchnięcie części gleby w formie nasypów wzdłuż brzegów pola.

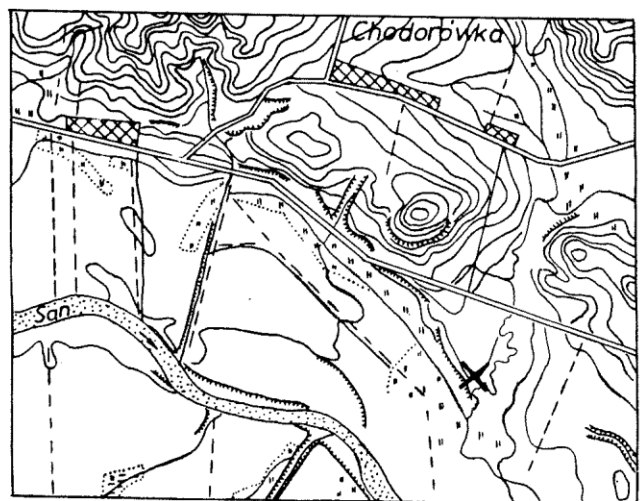
Wykopy zakładano biorąc pod uwagę stopień zagrożenia poszczególnych partii stanowiska oraz zamierzając uchwycić jego profile i ustalić zasięg występowania zabytków. Podstawową jednostką był wykop o wymiarach 5×5 m oraz 5×3,5 m; wykopy zlokalizowane przy

ścianie oberwiska posiadały naturalnie jedną krawędź nieregularną.

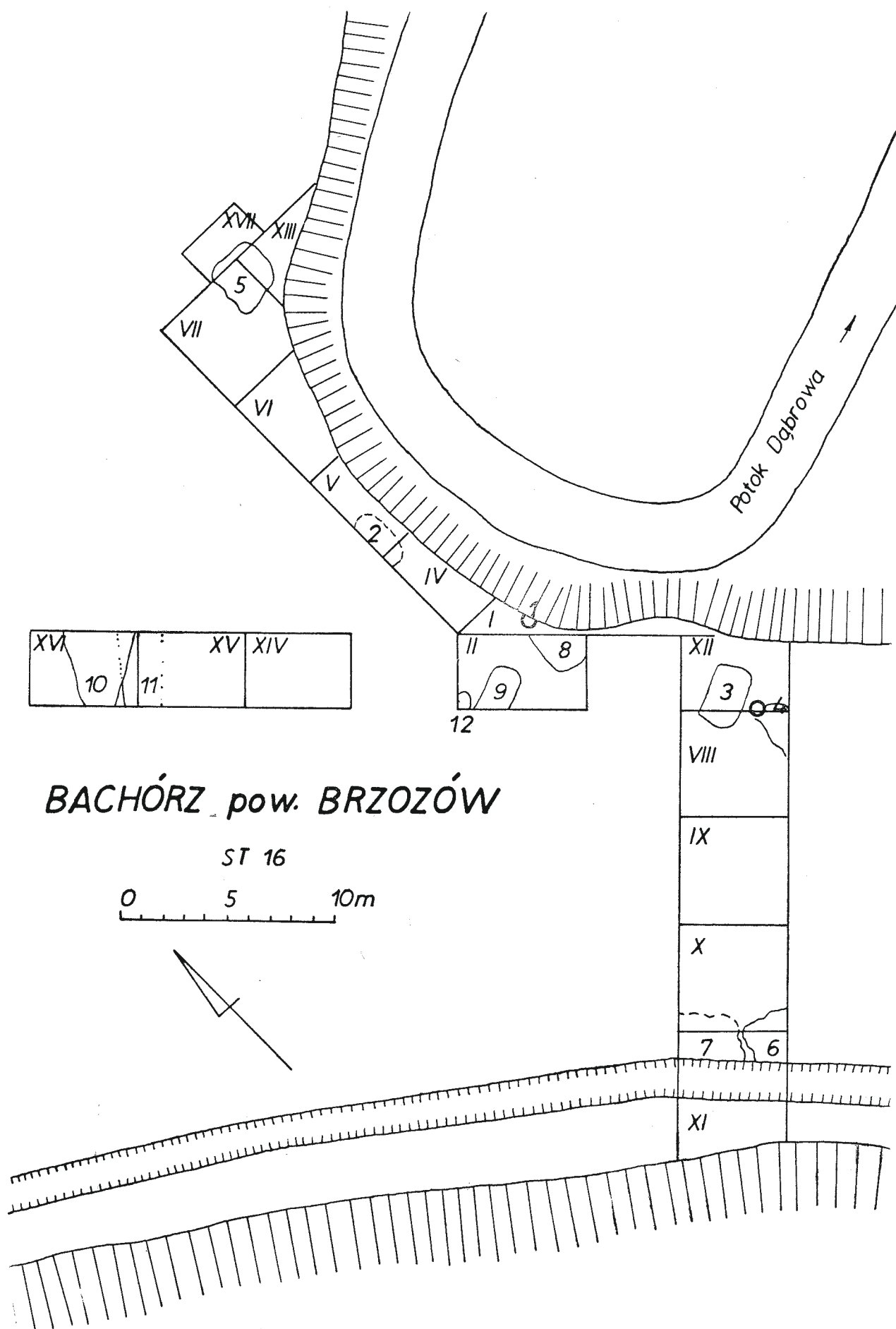
Łącznie pierwszy sezon badań ujawnił pozostałości dwunastu obiektów archeologicznych, z tego tylko trzy zostały do końca wyeksplorowane⁴. Dziesięć jam ma metrykę wczesnośredniowieczną, jedna należy do końcowych faz kultury lużyckiej (okres lateński) i jedna pochodzi z wczesnego okresu wpływów rzymskich.

Zjawiskiem w pewnym stopniu zaciemniającym czytelność warstw kulturowych była działalność drobnych zwierząt ziemnych, której skutki dały się zaobserwować zwłaszcza w strefie podglebia. Stąd wychwycenie granic niektórych płycej wglęzionych jam było niekiedy utrudnione.

Układ stratygraficzny na stanowisku 16 nie należał do złożonych. Zazwyczaj pod około 25—30-centymetrową warstwą ziemi ornej (grubiej usypanej przy

Ryc. 1. Bachórz, pow. Brzozów, stan. 16. Położenie stanowiska.

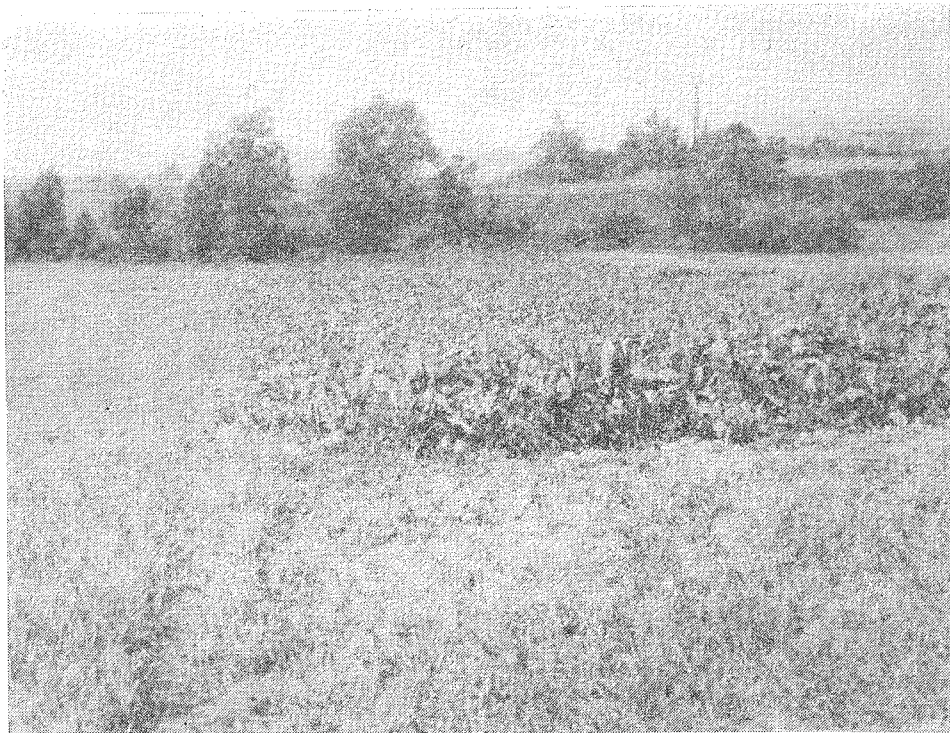

BACHÓRZ pow. BRZOZÓW

ST 16

0 5 10m

Ryc. 2. Bachórz, pow. Brzozów, stan. 16. Rozmieszczenie wykopów.

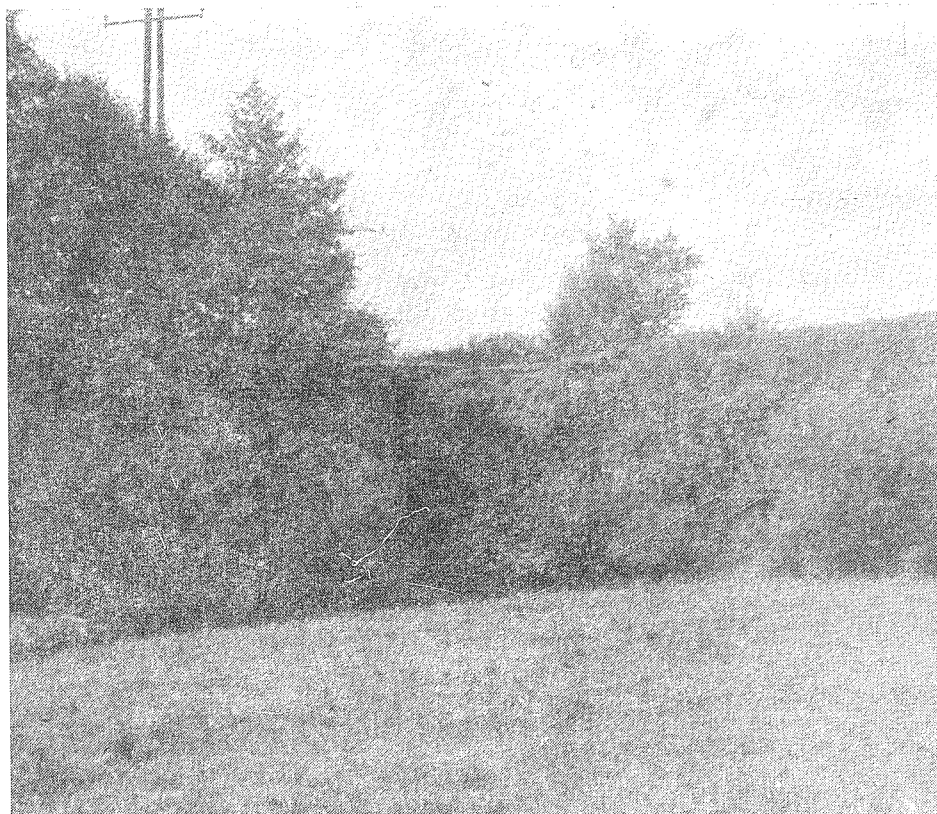

Ryc. 3. Bachórz, pow. Brzozów, stan. 16. Widok od południowego wschodu.

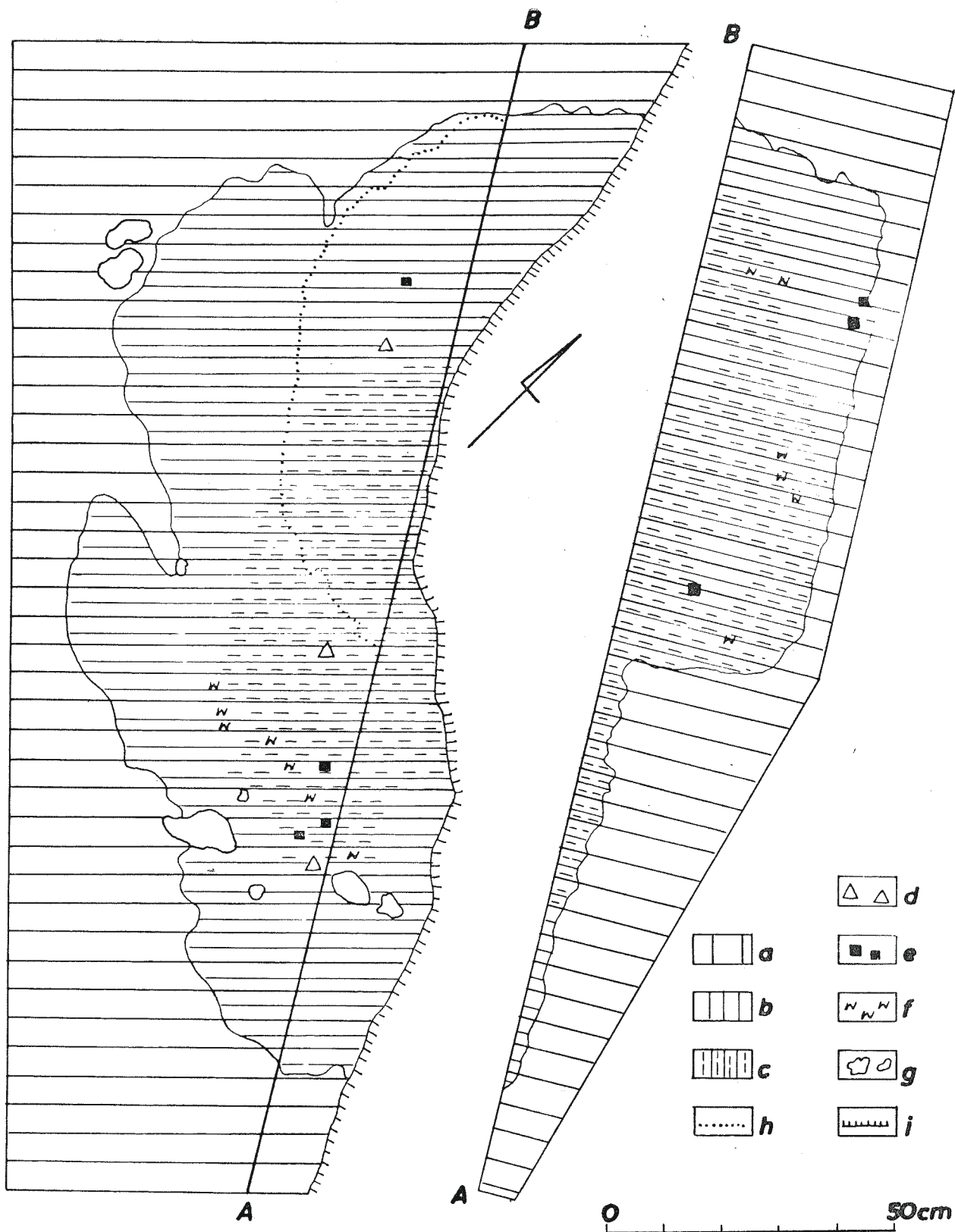
brzegach cypla) obserwowano podglebie sięgające do około 50—60 cm. W niektórych miejscach górne partie podglebia, nasycone zabytkami i ciemniej zabarwione, nosiły charakter warstwy kulturowej. Obiekty występowały począwszy od stropu podglebia. W paru wypadkach stwierdzono ich przecinanie się wzajemnie: na pochodzącą ze starszych faz wczesnego średniowiecza jamę 1 nawarstwił się późniejszy obiekt 8, wczesnośred-

niowieczny obiekt 6 naruszył datowaną na okres wpływów rzymskich jamę 7, podobnie łużycka jama 11 została przecięta przez wczesnośredniowieczny obiekt 10.

W prawie wszystkich wykopach odkryto ślady neolitycznej obróbki krzemienia. Zebrano kilkadziesiąt odłupków i wyrobów krzemienianych oraz wykonanych z surowca krzemakowego o barwie kremowej. Z ciekawszych okazów należy wymienić gładzoną siekierkę

Ryc. 4. Bachórz, pow. Brzozów, stan. 16. Widok brzegu podciętego przez potok.

Ryc. 5. Bachórz, pow. Brzozów, stan. 16. Obiekt 1. Rzut poziomy (głębokość 65 cm) i przekrój pionowy jamy. Legenda: a) calec, b) wypełnisko o barwie ciemnobrunatnej, c) wypełnisko o barwie czarnej, d) skorupy, e) polepa, f) węgle drzewne, g) kamienie, h) zarys jamy na głębokości 72 cm, i) krawędź terenu zniszczonego.

krzemakową (Ryc. 10). Z dużą ostrożnością można przyjąć miejscowy wyrób tego rodzaju siekier, oparty o rodzimy surowiec (wg. ustaleń geologicznych jego wychodnie znajdują się w głębi Pogórza Dynowskiego na południe od Sanu — informacja mgra Rajchela

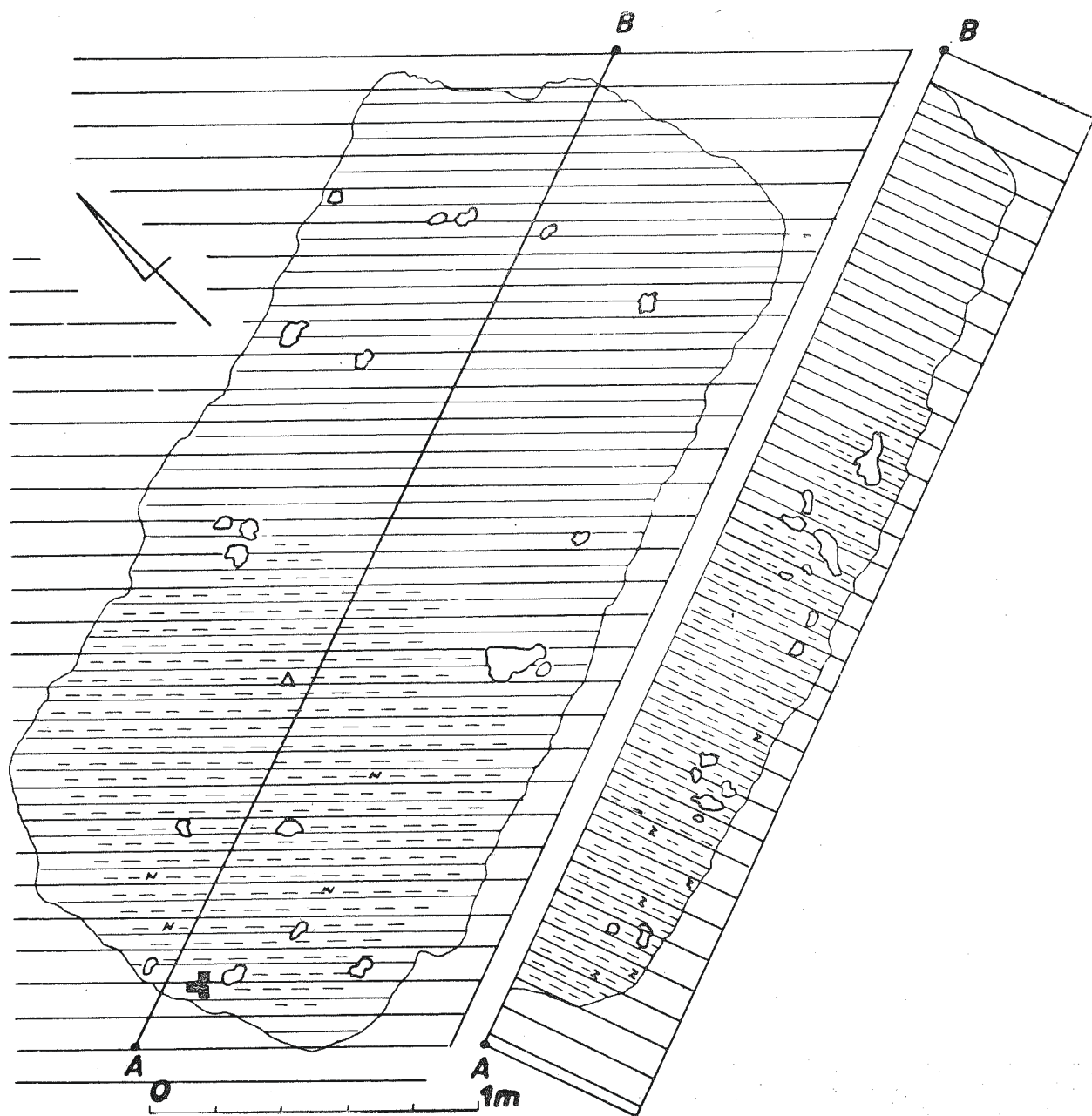
z AGH). Najwcześniejszą fazę osadnictwa na stanowisku 16 dokumentuje również wiór obsydianowy, niewątpliwie świadectwo roli Sanu w kontaktach z północnym odcinkiem Wielkiej Niziny Węgierskiej. Niestety pozycja stratygraficzna materiałów neolitycznych nie

jest związana z określonymi obiektami, najczęściej znajdowano je w warstwie podglebia.

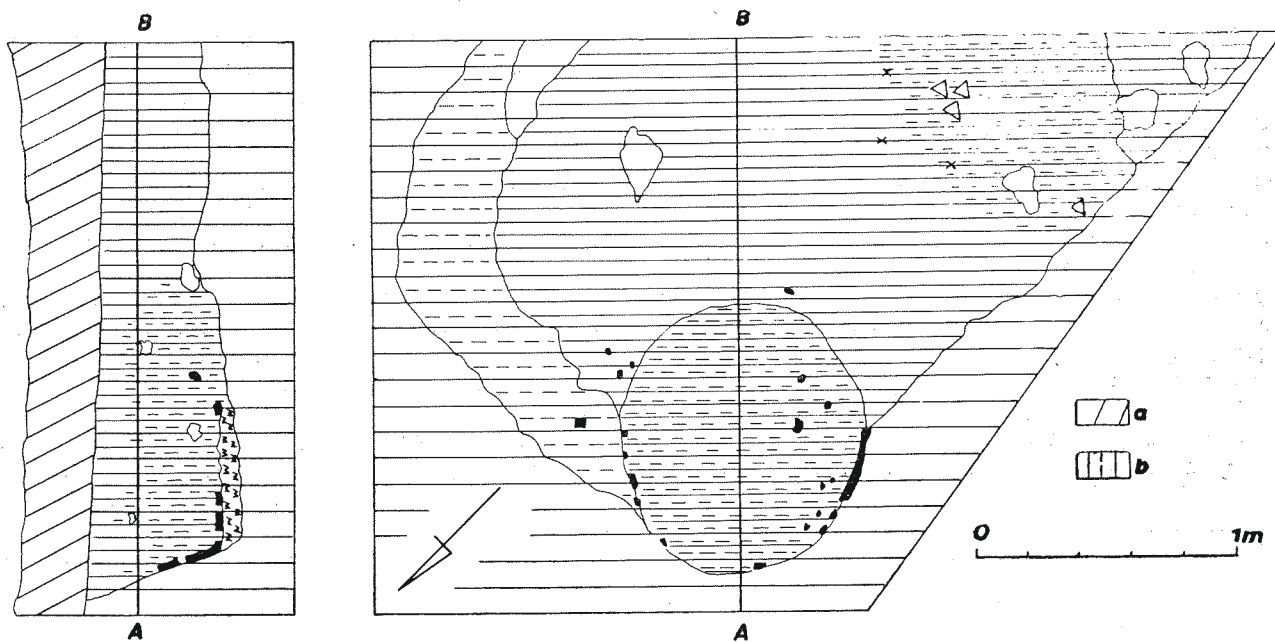
Z osadnictwem grupy tarnobrzeskiej kultury lużyckiej łączy się stosunkowo licznie występująca na stanowisku ceramika, przeważnie mało charakterystyczna. Natrafiono również na jedną jamę osadową tej grupy (obiekt 11), naruszoną przez wczesnośredniowieczny obiekt 10. Z wypełniska jamy pochodzi materiał ceramiczny (Ryc. 11) pozwalający datować ją na najpóźniejsze stadia kultury lużyckiej (okres lateński). Zakładana na podstawie znalezisk grobowych kontynuacja grupy tarnobrzeskiej w tym okresie⁵ znajduje więc potwierdzenie w materiale osadowym. W sąsiedztwie obiektu odkryto w warstwie podglebia fragment brzegu grafitowego naczynia celtyckiego (Ryc. 12b). Brak wyraźnego powiązania z wypełniskiem obiektu 11 nie pozwala

jednak na dalej idące wnioski co do zetknięcia ludności grupy tarnobrzeskiej z Celtami, choć taka możliwość została przez M. Gedla ostatnio postawiona⁶. W innej części stanowiska wystąpił, także poniżej ziemi ornej, dalszy ułamek brzegu naczynia grafitowego (ryc. 12a). Warto spostrzec, że zwolna „materializuje się” grupa zabytków o charakterze celtyckim, sięgająca od wschodnich partii Rzeszowszczyzny w kierunku dorzecza Dniestru⁷. Zapewne wyjściowy obszar tego osadnictwa stanowił teren nad górną Cisą⁸. Znaleźisko z Bachórze, na razie bez kontekstu w postaci warstwy kulturowej, pozwala umieścić dalszy punkt na mapie⁹.

Kolejnym obiektem archeologicznym z czasów poprzedzających wczesne średniowiecze jest jama 7, datowana na starszy okres wpływów rzymskich. Jest to prawdopodobnie wgłębiona chata mieszkalna z zachowa-

Ryc. 6. Bachórze, pow. Brzozów, stan. 16. Obiekt 3. Rzut poziomy (głębokość 50 cm) i przekrój pionowy jamy. Legenda zob. Ryc. 5.

Ryc. 7. Bachórz, pow. Brzozów, stan. 16. Obiekt 4. Rzut poziomy (głębokość 50 cm) i przekrój pionowy jamy. Legenda: a) ziemia orna, b) wypełnisko jamy z wrętami calca; pozostałe objaśnienia zob. Ryc. 5.

nymi pozostałościami konstrukcji słupowej. Spory fragment jamy został zlikwidowany przez okop strzelecki z ostatniej wojny, nieduża część uległa zniszczeniu przez wczesnośredniowieczny obiekt 6. Wypełnisko o barwie szaro-brunatnej zawierało dużo ułamków ceramiki, należących zarówno do naczyń grubej roboty (Ryc. 14, a, b, d) jak i, w znacznie mniejszej liczbie, reprezentujących ceramikę tzw. stołową o gładkich, czarnych powierzchniach (Ryc. 14, h). Liczne szczątki ceramiki z wczesnego okresu wpływów rzymskich znajdowano na prawie całej rozkopywanej powierzchni stanowiska (Ryc. 13, 14). Wczesne stadia okresu wpływów rzymskich są dotychczas słabo udokumentowane w źródłach archeologicznych na terenie południowo-wschodniej Polski¹⁰. Większość zarejestrowanych stanowisk to luźno znalezione monety¹¹.

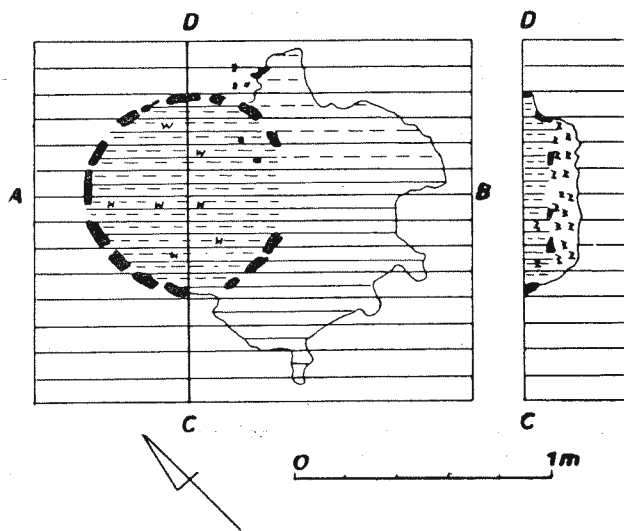
Ponieważ badania miały w sezonie 1972 przede wszystkim charakter ratowniczo-sondazowy — nie poszerzano wykopów dla pełnego wyeksplorowania odkrytych obiektów. Stąd w niniejszym sprawozdaniu większy nacisk zostanie położony na opis treści jam rozkopanych w całości (obiekty 1, 3 i 5) oraz prawie w całości (obiekt 4). Wszystkie one pochodzą z wczesnego średniowiecza.

Jak zwykle w odniesieniu do materiałów z osad wczesnośredniowiecznych sporą trudność sprawia przeprowadzenie właściwej klasyfikacji naczyń. Nie podlega dyskusji dominująca wartość kryterium techniki produkcji, toteż zdecydowano omawiać ceramikę w obrębie dwóch grup: pierwsza łączy naczynia całkowicie ręcznie lepiące, w drugiej natomiast mieszczą się okazy obtaczane. Przyjmując rozwiązanie proponowane już przez niektórych badaczy¹², wyłączono z tego podziału mało charakterystyczne fragmenty brzuśców.

Przedstawianie materiałów wczesnośredniowiecznych należy rozpocząć od omówienia obiektów zbadanych w całości.

Jama 1. Wykop I. Ryc. 5. W części NE zlikwidowana przez osuwisko. W rzucie poziomym kształt jamy można było odczytać dopiero na głębokości 70 cm. Był to odcinek koła o zachowanej cięciwie 96 cm; pier-

wotna średnica mogła wynosić około 120 cm (jeśli przyjąć kolisty zarys jamy). W przekroju pionowym było to wyraźnie widoczne w calcu regularne zagłębienie o niemal pionowych ścianach bocznych i prawie płaskim dnie. Wypełnisko barwy ciemnobrunatnej, miejscami czarnej, z nieliczną domieszką węgla drzewnych i drobnych grudek polepy, sięgało do głębokości 98 cm od powierzchni pola. Bezpośrednio na SE od obiektu znajdowała się związana z nim płytsza część (dochodząca do 70 cm głębokości o charakterze paleniska (?). Było to nieregularne w rzucie poziomym zagłębienie o płaskim dnie, zawierające w brunatno-szarym wypełnisku kilka kamieni, niedużo drobnych węgielków drzewnych i bardzo małe rozlasowane grudki polepy. Na stropowe partie „paleniska” nawarstwił się obiekt 8. Na SE od obiektu 1 wyróżniono jamę podrzwną.

Ryc. 8. Bachórz, pow. Brzozów, stan. 16. Obiekt 4. Rzut poziomy (głębokość 70 cm) i przekrój pionowy jamy. Legenda zob. Ryc. 5.

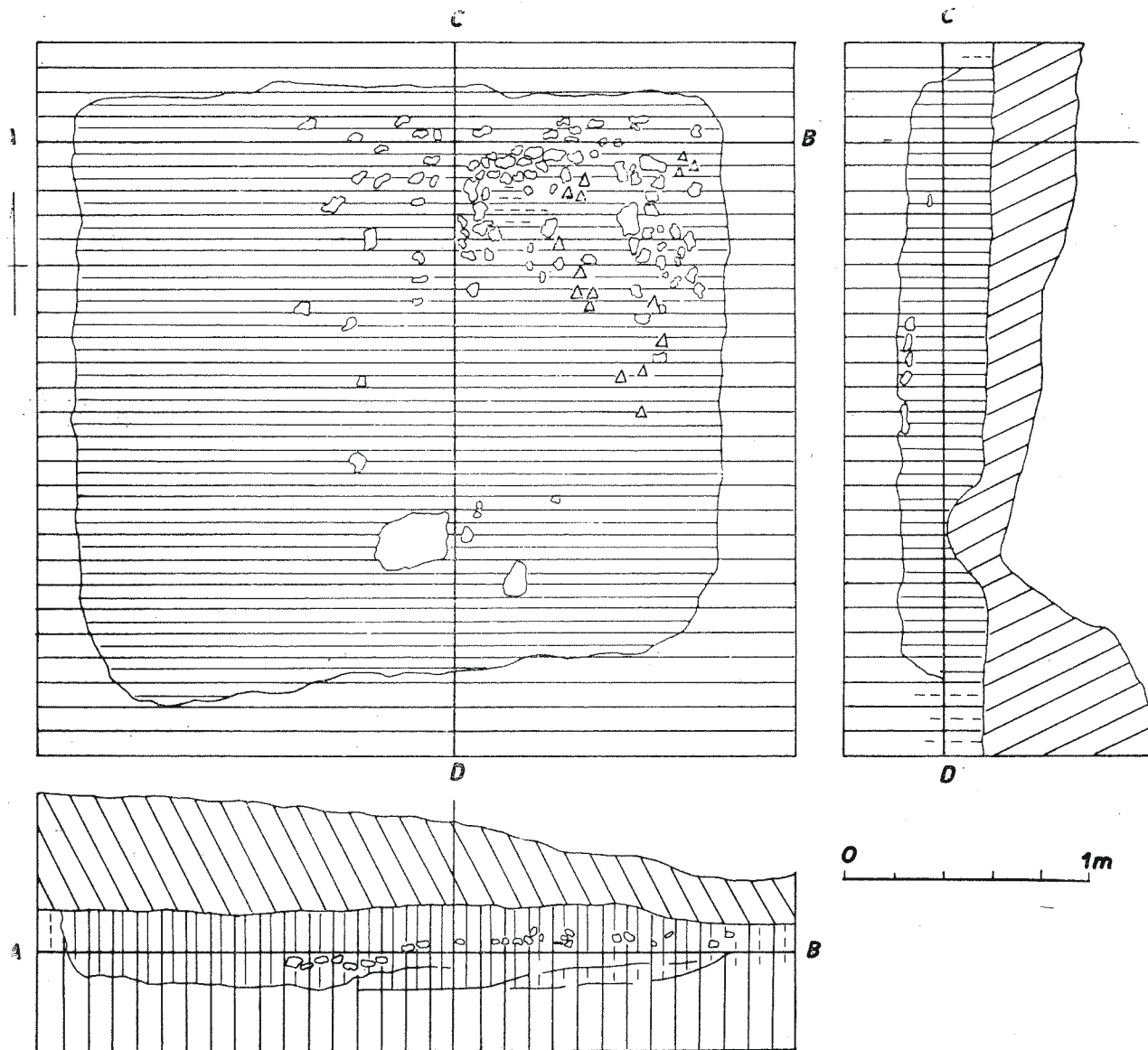
Zawartość: Ceramika pierwszej grupy: 2 fragmenty brzegów o krawędziach ścienionych, lekko wychylonych na zewnątrz (Ryc. 15, a, b); fragment brzegu naczynia o krawędzi lekko wychylonej na zewnątrz, nieznacznie facetowanej. Fragment części przydennej (Ryc. 15, d). 10 ułamków mało charakterystycznych. Parę drobnych grudek polepy. Kilka ułamków kości zwierzęcych. Węgle drzewne.

Jama 3. Wykop VIII/XII. Ryc. 6. Pojawiła się na głębokości 30 cm pod powierzchnią, zarysowując się początkowo jako prostokąt z silnie zaokrąglonymi rogami, usytuowany wzdłuż osi W-E. Zaoblenie narożników zmniejszyło się w niższej partii jamy. Wymiary 305×140—150 cm, głębokości 90—95 cm. Dno dość równe, brzegi boczne strome, nieckowato rozchylone ku górze. Zarys jamy wyraźnie odcinał się na tle calca. Wypełnisko obiektu ciemnobrunatne, miejscami przechodzące w czerń. Szczególnie intensywne zaciemnienie obserwowano w części od ściany W do około 2/3 długości

obiekta. Licznie wystąpiły tu kamienie (niektóre przepalone), znaleziono sporo węgla drzewnych, kości zwierzęce i ceramikę. Przy środkowym odcinku ściany W znajdowało się nieduże skupisko polepy.

Zawartość: Ceramika pierwszej grupy: fragment brzegu i duża część dna naczynia o pionowej, minimalnie na zewnątrz odchylonej krawędzi, lekko facetowanej od góry (Ryc. 16). 2 ułamki dna (1 wtórnie przepalony) naczynia grubościennego.

Ceramika drugiej grupy: niestarannie wykonany brzeg naczynia ze śladami poziomego zagładzania (Ryc. 15, g); wychylony na zewnątrz brzeg z facetowaną krawędzią (Ryc. 15, i) silnie wywinięty brzeg z początkowym profilowaniem krawędzi; brzeg grubościennego naczynia z krawędzią pionowo ściętą (Ryc. 15, h); wychylony na zewnątrz brzeg o zniszczonej krawędzi; brzeg z początkowym profilowaniem krawędzi. Część dna z listwą dookólną. Ułamek naczynia ornamentowany pojedynczą linią falistą w postaci głęboko rytego żłobka; drobny

Ryc. 9. Bachórz, pow. Brzozów, stan. 16. Obiekt. 5. Rzut poziomy (głębokość 50 cm) i przekroje pionowe jamy. Legenda zob. Ryc. 5.

Ryc. 10. Bachórz, pow. Brzozów, stan. 16. Wykop XIV.
Siekierka wykonana z krzemaku.

fragment z pasmem linii poziomych i falistych; fragment zdobiony szeroką pojedynczą linią falistą; fragment ornamentowany dwoma pasmami linii falistych wykonanymi gęstym grzebykiem (Ryc. 15, e).

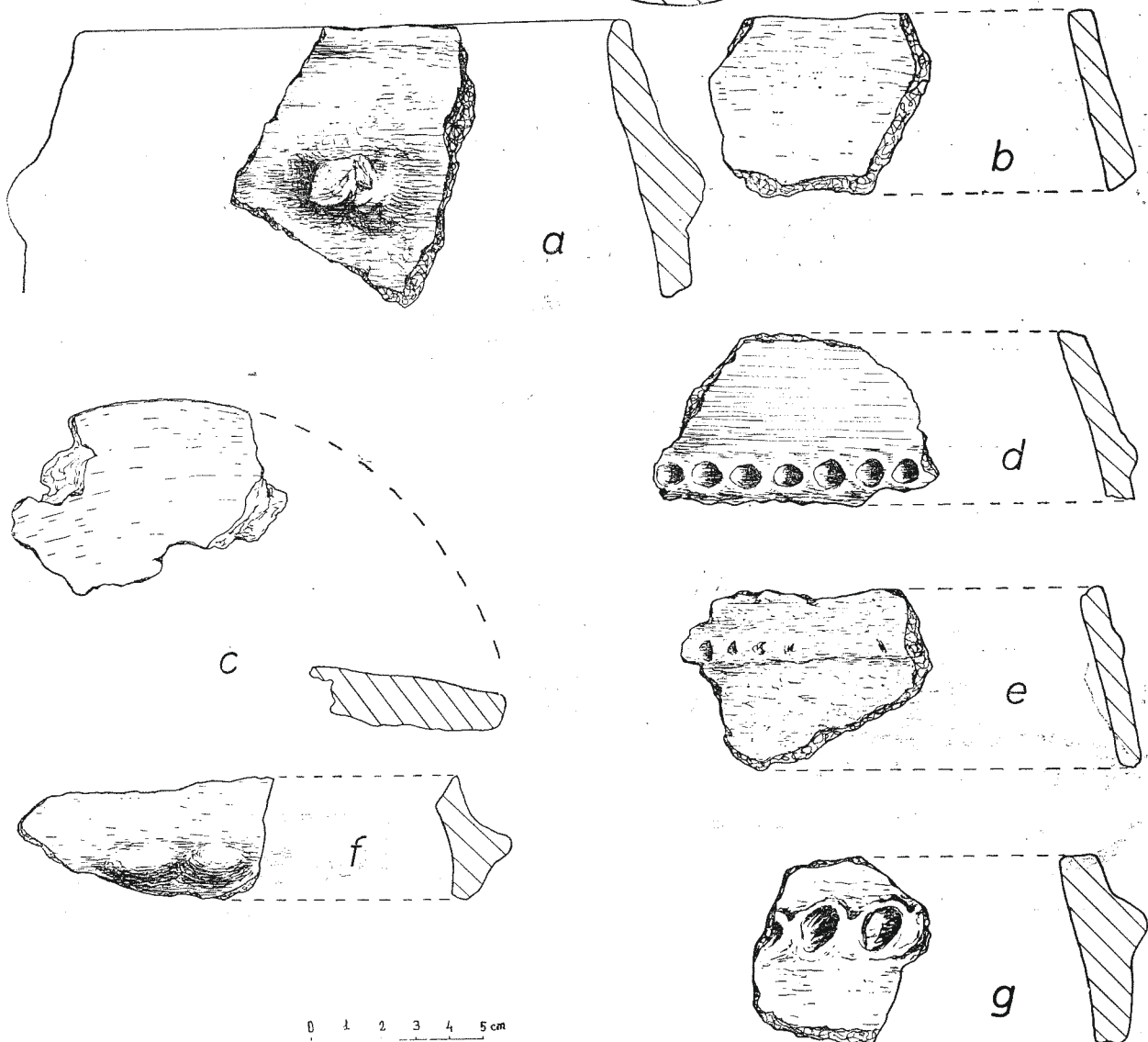
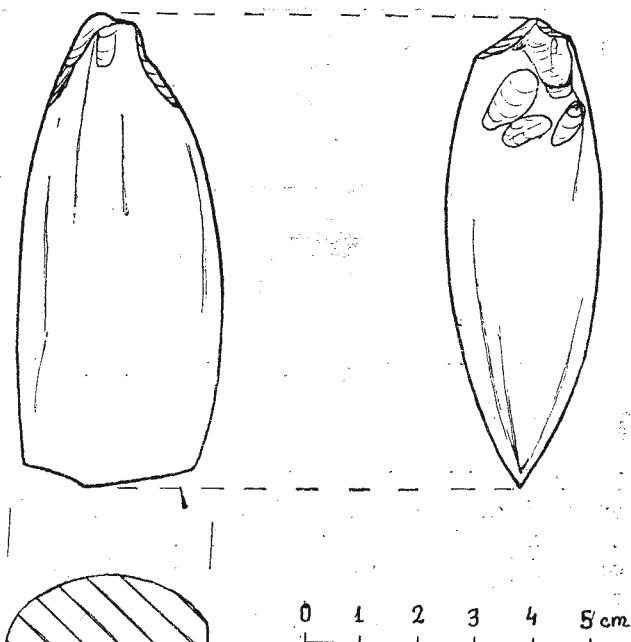
Ułamki niecharakterystyczne: 53 fragmenty brzuśców naczyń.

Ceramika starożytna: 23 fragmenty naczyń, w tym większość z okresu wpływów rzymskich.

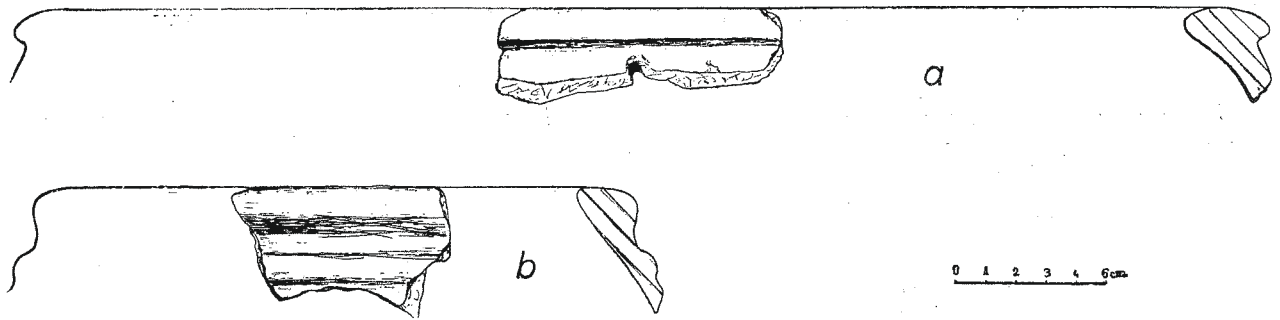
Parędziesiąt grudek polepy. Parędziesiąt ułamków kości zwierzęcych.

Węgle drzewne.

Jama 4. Wykop VIII/XII. Ryc. 7, 8. Obiekt zarysował się tuż poniżej ziemi ornej jako wydłużone, zbliżone do prostokąta zaciemnienie, rozciągnięte wzdłuż osi N-S. Jego część S pozostała nie wyeksplorowana poza ścianą wykopu z 1972 roku. Wymiary zbadanej części jamy wynoszą: długość 100—300 cm, szerokość 210 cm, głębokość około 60—65 cm. W profilach zaobserwowano jej nieckowaty kształt. Wypełnisko barwy

Ryc. 11. Bachórz, pow. Brzozów, stan. 16. Ceramika grupy tarnobrzeszkiej (a — z wykopu XV; b—f — z obiektu 11; g — z wykopu VI).

Ryc. 12. Bachórz, pow. Brzozów, stan. 16. Ceramika celtycka (a — z wykopu IX; b — z wykopu XVI).

brunatnej, miejscami ciemnobrunatnej, było nasycone wtrętami calca pochodzącymi z wkopów drobnych zwierząt. Znajdowała się w nim nieduża ilość ułamków ceramiki (w tym skupisko kilku skorup z jednego naczynia), kości zwierzęce i węgielki drzewne. W narożniku NW stwierdzono destrukcję pieca. W rzucie poziomym miała ona kształt prawie kolisty o wymiarach 105×95 cm na głębokości 50 cm i kolisty o średnicy 80 cm na głębokości 70 cm. Ścianki pieca rysowały się w postaci grud i płatów czerwono-ceglastej polepy. Zwężały się one w stronę płaskiego, także wyłożonego warstwą przepalanej gliny dna, dając w przekroju pionowym charakterystyczny „cebrzykowaty” układ. Pod dnem, zalegającym na głębokości 78—82 cm, zaobserwowano czarną warstewkę o miąższości około 10 cm, silnie nasyconą węglami drzewnymi. Koło pieca wystąpiła jama przypieczowa (Ryc. 8).

Zawartość: Ceramika drugiej grupy: zrekonstruowana górna część naczynia z brzegiem wywiniętym po-

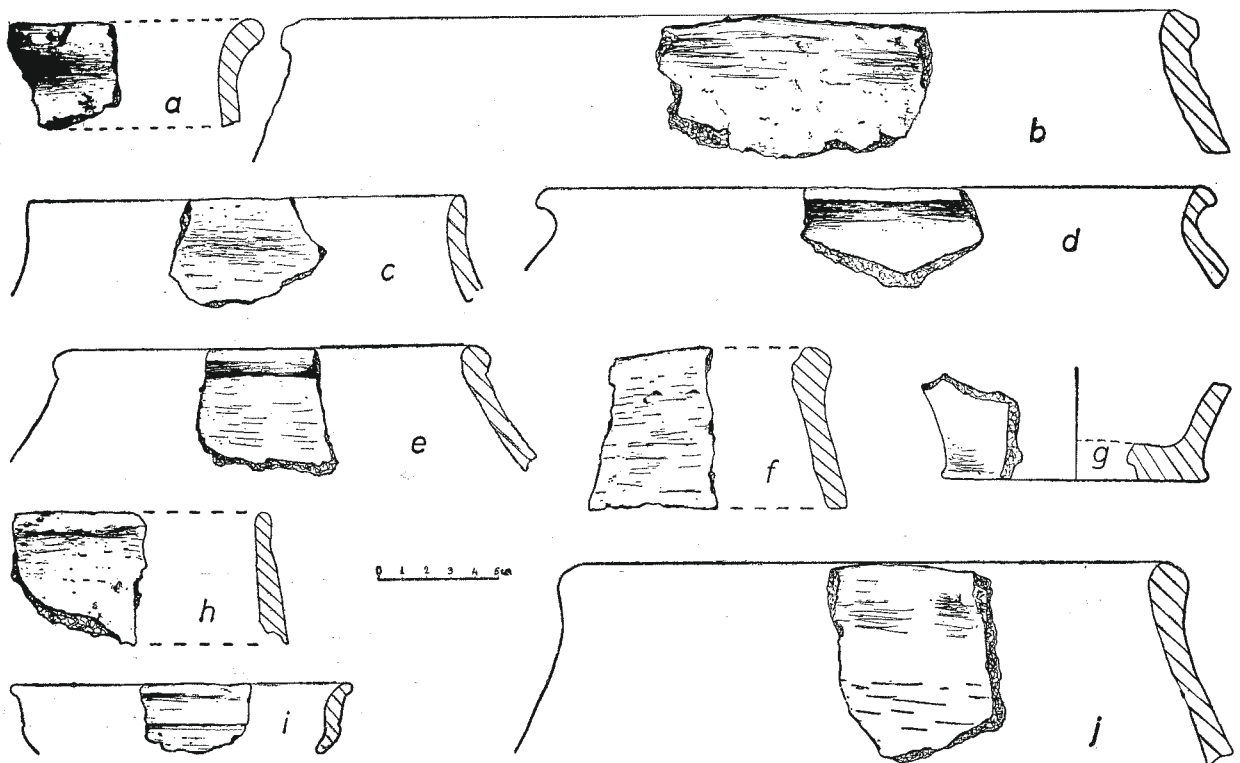
ziomo na zewnątrz, z zaczątkowym profilowaniem krawędzi (Ryc. 15, 1); fragment szyjki naczynia grubościennego. 3 fragmenty den ze śladami podsypki.

Ułamki niecharakterystyczne: 11 fragmentów brzuśców.

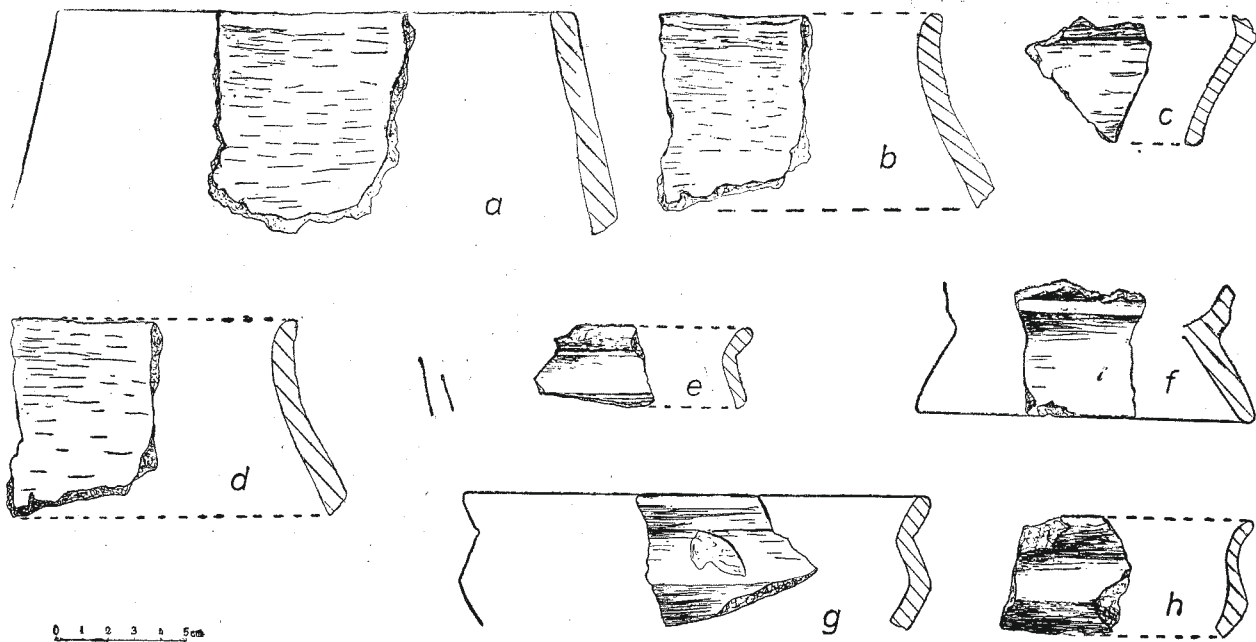
Materiał starożytny: 2 odłupki krzemakowe, 17 fragmentów naczyń, w większości z okresu wpływów rzymskich, częściowo też należące do kultury lużyckiej.

Znaczna ilość polepy. Kości zwierzęce. Znaczna ilość węgla drzewnych.

Jama 5. Wykop VII/XIII/XVII. Ryc. 9. Przy krawędzi zniszczonego przez strumień terenu, na głębokości około 35 cm pojawiło się brunatne zaciemnienie, czytelne od głębokości 40 cm jako obiekt zbliżony w rzucie poziomym do nieregularnego kwadratu o wymiarach 260×240 cm. Profile pionowe wykazały niekwaśny kształt jamy, sięgającej do głębokości 65—68 cm od powierzchni. W narożniku NE stwierdzono skupisko znacznej ilości kamieni (w tym niektóre przepalone).

Ryc. 13. Bachórz, pow. Brzozów, stan. 16. Ceramika z okresu wpływów rzymskich (a, b, d—h, j — z wykopu XI; c, i — z wykopu XIV).

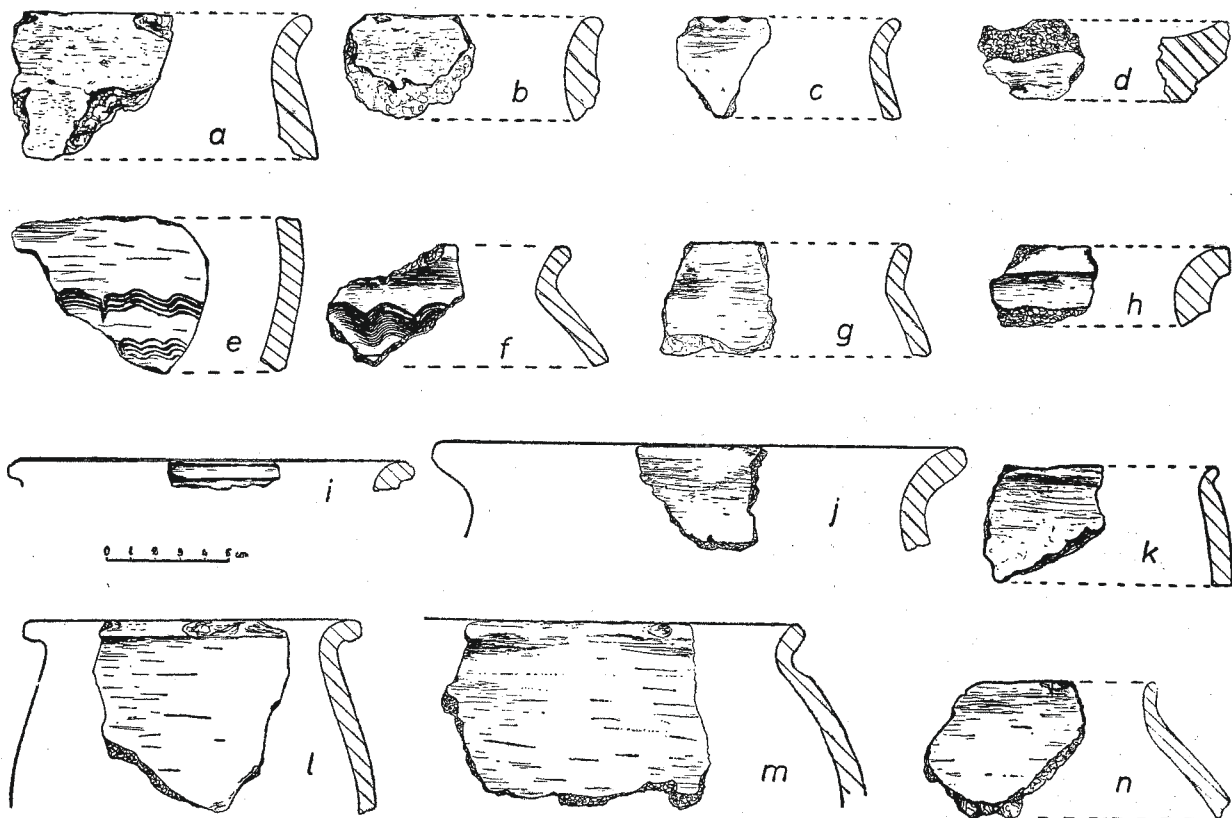

Ryc. 14. Bachórz, pow. Brzozów, stan. 16. Ceramika z okresu wpływów rzymskich (a, b, d — z obiektu 7; c, e—h — ułamki naczyń o gładkich czarnych powierzchniach, głównie z wykopu XI).

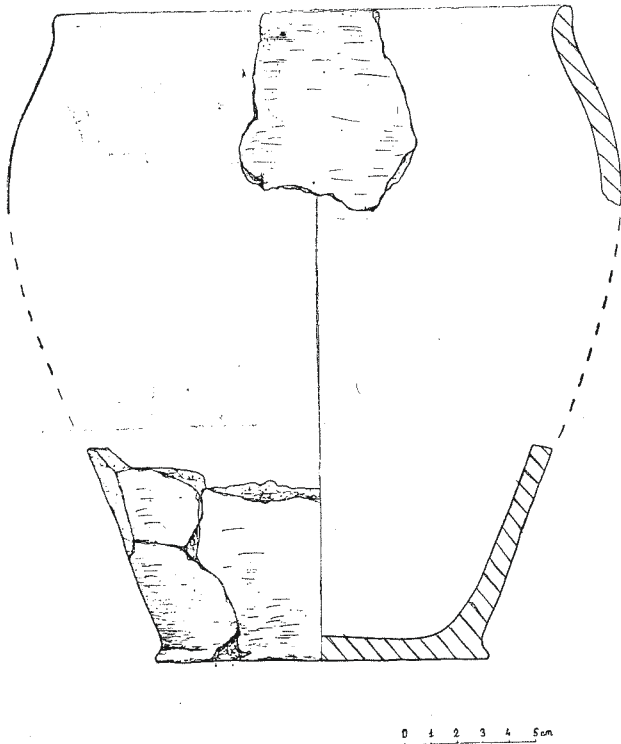
Ułożone były one sierpowato, łukiem zwróconym ku N. Wśród kamieni wystąpiła duża liczba ułamków ceramiki.

Zawartość: Ceramika pierwszej grupy: fragment brzegu o bardzo silnie ściętej krawędzi (Ryc. 15, k); fragment brzegu z gzymsowato uformowaną krawędzią; fragment brzegu o ściętej, lekko wychylonej na zew-

nątrz krawędzi; fragment brzegu naczynia niestarannie lepionego; duży fragment brzegu z lekko wychyloną, nieco zgrubiałą na końcu krawędzią (Ryc. 15, m); fragment brzegu o lekko ściętej na końcu, pionowo ustawionej krawędzi (Ryc. 15, n). 10 fragmentów den, w tym 2 ułamki z jednego naczynia z silnie zaznaczoną

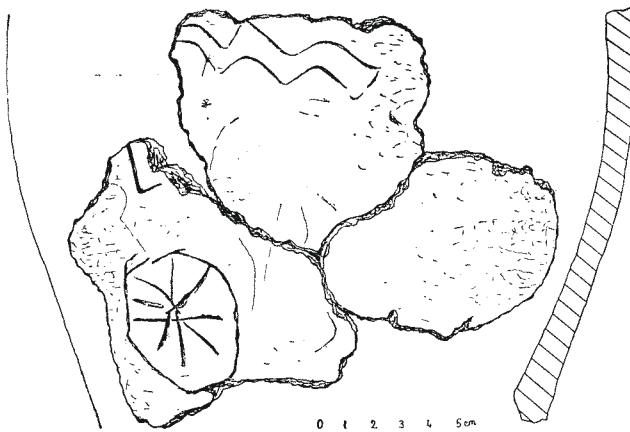
Ryc. 15. Bachórz, pow. Brzozów, stan. 16. Ceramika wczesnośredniowieczna (a, b, d — z obiektu 1; e—j — z obiektu 3; k, m, n — z obiektu 5; c — z obiektu 8; l — z obiektu 4).

Ryc. 16. Bachórz, pow. Brzozów, stan. 16. Naczynie z obiektu 3.

stopką. Duży fragment dolnej części naczynia z niestarannie wyrytym znakiem „koła szprychowego” (Ryc. 17). Przedstawia on prosty krzyż zamknięty w owalu, dwukrotnie na ukos przekreślony. Ornament wykonany jest cienkim rylcem, tylko ostatnia kreska zapewne paznokciem. W wyższej partii naczynia naniesione są, prawdopodobnie tym samym rylcem, dwie pojedyncze równoległe linie faliste, natomiast w okolicy znaku powtarzają się linie proste i zygawkowate w układzie nie sprawiającym wrażenia regularnego.

Ceramika drugiej grupy: 3 fragmenty brzegów naczyń niestarannie lepionych, poziomo zagładzanych, w tym jeden o pionowo ustawionej krawędzi; 2 ułamki brzegów z lekko wychylonej krawędzi; 3 ułamki den, w tym 2 ze śladem piaszczystej podsypki. Ułamki niecharakterystyczne: 2 fragmenty den. 69 fragmentów brzuśców. 3 osetki (gładziki) kamienne. Duży fragment poroża

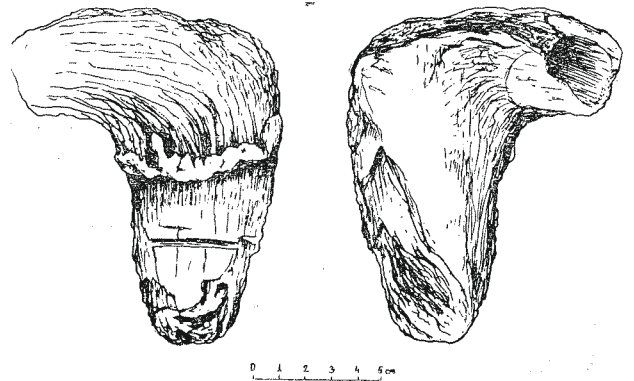
Ryc. 17. Bachórz, pow. Brzozów, stan. 16. Fragment naczynia ze znakiem „solarnym” z obiektu 5.

jeleniego ze śladami obróbki (Ryc. 18); mały przepalony fragment poroża jeleniego ze śladami obróbki. Kości zwierzęce. Grudki polepy. Węgle drzewne.

Interpretacja opisanych wyżej pozostałości obiektów wczesnośredniowiecznych zasadniczo nie nasuwa większych trudności.

Dosyć typową formę zagłębionej, kwadratowej półziemianki z kamiennym piecem lub paleniskiem w narożniku przedstawia jama 5. Typowość obiektu nie odnosi się jednak do obszaru Polski¹³, stanowiąc charakterystyczną cechę całego pozostałego środowiska wczesnosłowiańskiego. Ziemię naszego kraju dostarczyły dotąd zaledwie kilkanaście analogicznych chat, rozmieszczonych na jego południowo-wschodnich peryferiach (Igołomia pow. Proszowice¹⁴, Nowa Huta-Mogila¹⁵, Lublin-Czwartek¹⁶, Złota pow. Sandomierz¹⁷; nieco później datowana jest półziemianka ze Strzyżowa, pow. Hrubieszów¹⁸. Ogromne rozpowszechnienie tego rodzaju budowli na terenie Słowiańszczyzny Wschodniej¹⁹ umożliwia zakładanie dość określonych wpływów kulturowych na nasz obszar.

Za resztkę obiektu mieszkalnego należy zapewne uznać jamę 4. Zarówno obszerny, zbliżony do prostokąta zarys, jak i obecność wylepionego z gliny pieca w narożniku są elementami podbudowującymi ten pogląd. Oczywiście nie można oddalić wytłumaczenia, że mamy

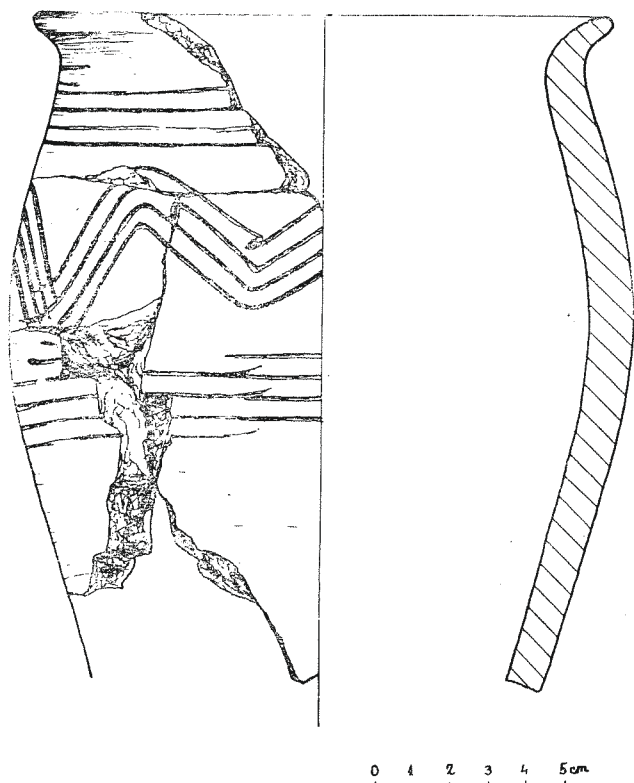

Ryc. 18. Bachórz, pow. Brzozów, stan. 16. Fragment poroża jeleniego ze śladami obróbki, z obiektu 5.

do czynienia z urządzeniem produkcyjnym, składającym się z prostego pieca np. garncarskiego wraz z jamą przypiecowa.

Funkcja obiektu 3 nie nastęrcza poważniejszych wątpliwości. Ciasnota pomieszczenia raczej wyklucza jego rolę mieszkalną. Chyba najwłaściwsze jest założenie, że jama 3 użytkowana była jako piec kuchenny, położony poza obrębem chaty. Świadczą o tym szczątki pieca lub paleniska (w postaci licznych kamieni, popiołu, grudek polepy) w części W obiektu oraz znaczna ilość ceramiki i kości zwierzęcych, jaka znajdowała się w wypełniku. W pomieszczeniu mieszkalnym nie powinno zalegać tyle odpadków.

Obiekt 1 był prawdopodobnie jedną z dość licznie występujących na osadach jam kolistych o bliżej niesprecyzowanym przeznaczeniu gospodarczym. Niestety wobec zniszczenia skarpy nie zdołano dokładnie zaobserwować, jaki był stosunek jamy 1 do zalegającego wyżej obiektu 8 (poza ogólnym stwierdzeniem o nakładaniu

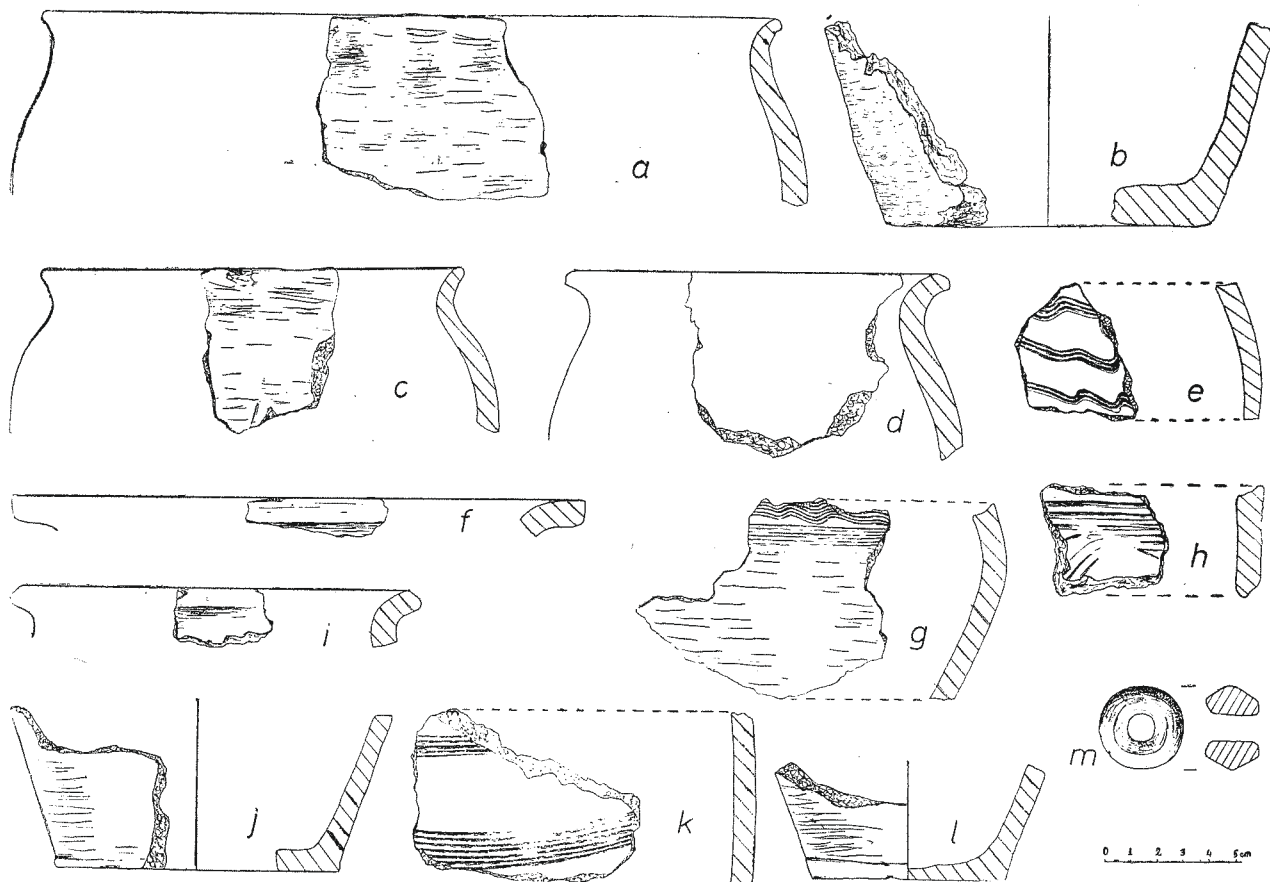

Ryc. 19. Bachórz, pow. Brzozów, stan. 16. Naczynie z obiektu 8.

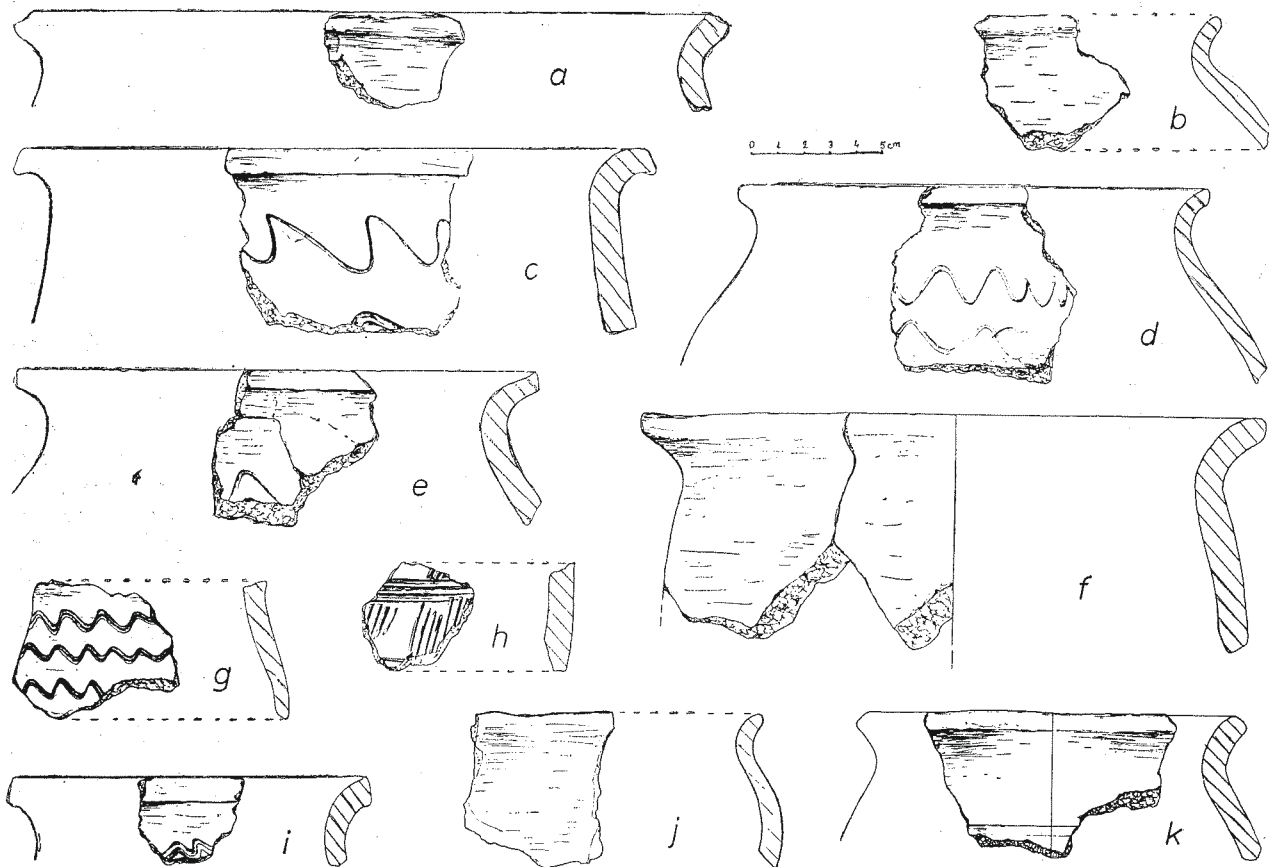
się obydwu obiektów). Zauważono wszakże cienką warstewkę z „paleniskiem”, leżącą na calcu i łączącą się z wypełniskiem jamy 1. Męła to być spława partia prawie całkowicie zlikwidowanego obiektu np. mieszkalnego, dla którego jama 1 stanowiłaby rodzaj piwniczki.

Pozostałe obiekty wczesnośredniowieczne (nr nr 2, 6, 8, 9, 10, 12) zostały rozkopane w różnym stopniu, toteż ich interpretacja nie może być traktowana jako proces dokonany. Z tym zastrzeżeniem można uznać jamy 6, 8 i 10 za pozostałości lekko zagłębionych chat, zwykle z resztkami rozwleczonych palenisk kamiennych. Obiekt 9 ma formę prostokąta o zaokrąglonych rogach i usytuowany jest wzdłuż osi E-W; wydaje się on należeć do urządzeń tego samego typu co obiekt 3 (analogiczna orientacja i podobne rozmiary). Obiekt 2 stanowił zwarty pokład skorup, w większości silnie przepalonych. Bezpośrednio przy skupisku skorup znajdowała się gruba soczewa złożona z grud polepy, o zarysie poziomym w przybliżeniu okrągłym. Całość zalegała płytko pod warstwą ziemi ornej, przy czym różnica w zabarwieniu w stosunku do otaczającego terenu była prawie nieuchwytna. Niewielki fragment obiektu 12, odkrytego w narożniku wykopu II, nie upoważnia do ustaleń na temat jego dawniejszego przeznaczenia.

Ogromną przewagę ilościową wśród wczesnośredniowiecznego materiału zabytkowego posiadała ceramika. W obrębie obydwu podstawowych grup, wyróżnionych ze względu na technikę wykonania, reprezentowane są różne typy naczyń. Dokonanej aktualnie klasyfikacji nie należy uważać za zamkniętą ze względu na możliwość

Ryc. 20. Bachórz, pow. Brzozów, stan. 16. Zabytki wczesnośredniowieczne z obiektu 9.

Ryc. 21. Bachórz, pow. Brzozów, stan. 16. Ceramika wczesnośredniowieczna (a—c—z obiektu 2; d, e—z obiektu 6; f—k—z obiektu 8).

przyrostu nowych materiałów. Już obecnie zresztą można przewidzieć, że konieczny będzie dalszy podział wewnętrzny zbioru naczyń określonego jako czwarty typ drugiej grupy. Do czasu kompletniejszego rozkopania osady pozostawiono szczegółowe rozważania nad chronologią, połączone z przytaczaniem materiałów analogicznych.

W ramach pierwszej grupy (ceramika ręcznie lepiona) zdołano wydzielić dwa typy naczyń:

Typ I. Wykonanie dość staranne z gliny z domieszką tłuczonych skorup i (w bardzo niewielkiej ilości) drobnego żwirku. Grubość ścianek dość jednolita, średnia. Wypał równomierny. Barwa żółtawa. Brzeg krótki, pionowo ustawiony, krawędź poziomo facetowana. Dno odstające. Brak ornamentu. Datowanie: VI—VIII wiek. (Ryc. 15, n; 16).

Typ II. Wykonanie mało staranne. Duża domieszka różnoziarnistego żwiru, sporo tłuczonych skorup. Ścianki o różnej (najczęściej znacznej) grubości. Powierzchnia nierówna, gruzelkowata. Wypał zazwyczaj słaby. Barwa brunatna o odcieniach od żółtawego do szarego. Brzeg odgięty na zewnątrz, krawędź zaokrąglona lub skośnie facetowana. Dno płaskie, czasem zaznaczona stopka. Na większości naczyń brak ornamentu; wyjątkiem jest fragment z umieszczonym w części przydennej znakiem „koła szprychowego”, któremu towarzyszą różne linie proste i zygzakowate, zaś w wyższej partii podwójna linia falista. Datowanie: VI—VIII (IX?) wiek. (Ryc. 15, a, b, d, k, m; 20, a—c).

Druga grupa ceramiki charakteryzuje się znacznie większym zróżnicowaniem wewnętrznym. Wyraża się

to zarówno w rodzaju użytej masy ceramicznej, stopniu obtoczenia, jakości wypału, jak i w cechach formalnych naczyń (proporcje, kształt krawędzi, ornament).

Typ I. Ślady obtaczania (niekiedy poziomego zagładzania) obejmują partie przykrawędne. Masa ceramiczna, powierzchnia, ukształtowanie brzegu analogiczne jak w typie II ceramiki pierwszej grupy. Jeden fragment brzegu zdobiony ukośnymi dołkami paznokciowymi na krawędzi. Datowanie: VII—IX wiek (Ryc. 15, c; 21, j).

Typ II. Ślady obtaczania obejmują brzeg i szyjkę naczynia. Różnoziarnista domieszka dość równomiernie rozmieszczona. Wypał średni. Powierzchnie gładkie, pokryte „szlamowaną” gliną. Często plamista struktura zabarwienia powierzchni, strona wewnętrzna naczynia zwykle ciemniejsza. Przelamy jedno-, dwu- i trójbarwne. Brzeg wychylony na zewnątrz, rzadko z początkowym profilowaniem krawędzi. Ornament niestaranny, wykonywany grzebykiem: pasma poziome, łączone pionowymi lub ukośnymi maźnięciami, układ pasm poziomych i falistych. Datowanie: VII—IX wiek (Ryc. 19; 20, d, h, i; 21, h).

Typ III. Obtaczanie w górnej części brzuśca. Domieszka różnoziarnistego żwirku oraz znacznej ilości piasku, powodującej słaby obecnie stan zachowania skorup (silne starcie powierzchni i przelamów). Wypał dobry. Powierzchnie szorstkie. Zabarczenie jasnoceglaste lub szaro-ceglaste. Brzeg silnie wychylony na zewnątrz, z krawędzią lekko profilowaną. Ornament występuje rzadko, są to pasma linii poziomych i falistych. Datowanie: VIII—X wiek (Ryc. 15, j, l; 21, f; 22, d).

Typ IV. Obtaczanie w górnej części brzuśca. Do-

mieszka drobnego żwirku i piasku. Powierzchnia szorstka. Wypał dobry. Zabarwienie dość jednolite na poszczególnych naczyniach, choć skala barw zróżnicowana: od kremowej do ciemnobrunatnej. Brzeg silnie wychylony na zewnątrz z krawędzią zwykle lekko profilowaną, a czasem ukośnie lub pionowo ściętą. Ornament: pojedyncza linia falista, gęste pasmo linii falistych, rzadko wielokrotne równoległe żłobki poziome. Datowanie: IX—XI wiek (Ryc. 15, e, f, h, i; 20, e—g; 21, a, c—e, j).

Z pozostałych zabytków ruchomych należy wymienić dwa półksiężycowate okucia ostrza łopaty, znalezione w stropowej części obiektu 6 na pograniczu z ziemią orną; nie można więc wykluczyć ich nowożytnej metryki. W wypełniku obiektu 9 natrafiono na przęślik gliniany (Ryc. 20, m) i nóż żelazny. Odnotować trzeba również wystąpienie kilku kamiennych gładzików i oselek. Zapewne z wczesnym średniowieczem trzeba łączyć znalezisko dwóch odpadków produkcji rogowniczej z chaty 5.

Ceramika jest dotychczas jedyną przesłanką umożliwiającą dokładniejsze datowanie osadnictwa wczesnośredniowiecznego na stanowisku 16. Odczuwa się przy tym poważne braki w przytaczaniu materiału porównawczego, wynikające z niezbyt dotychczas rozwiniętych badań nad starszymi fazami wczesnego średniowiecza w tej części Małopolski. Ostatnio A. Kunysz²⁰ wymienia około dziesięciu badanych dotąd osad z tego okresu, które jednak w większości są niewystarczająco opublikowane. Pomijając nawet przedstawioną powyżej niedogodność, konieczne jest rozpatrywanie osady w Bachórze na tle analogicznych stanowisk z reszty Małopolski, a także przyległych ziem Ukrainy i Słowacji. Nie wdając się obecnie w bardziej wnikliwe rozważania należy zasygnalizować szczególną wagę kompleksu osad nad górnym Dniestrem i Bugiem, badanych od szeregu lat głównie przed D. Baraną²¹.

Istnieje możliwość chronologicznego rozwarstwienia Bachórze 16 w oparciu o frekwencję poszczególnych typów naczyń w wyróżnionych obiektach. Niezbędna

jest jednak wielka ostrożność we wnioskowaniu, wypływająca chociażby ze stwierdzonego na niektórych stanowiskach jeszcze w początku IX wieku występowania ceramiki ręcznie lepionej — oczywiście wtedy już łącznie z wykonaną na kole²².

Za najstarszą trzeba uznać jamę 1, w której wystąpiła wyłącznie ceramika ręcznie lepiąca (typu II). Znaczny archaizm wykazuje ceramika z obiektu 5, gdzie ślady obtaczania są raczej związane z poziomym zagładzaniem przykrawędnej partii naczynia. W pozostałych jamach obserwowano współwystępowanie naczyń ręcznie lepiących z obtaczanymi (obiekty 3, 8, 9), bądź też zawierały one tylko ceramikę obtaczaną (obiekty 2, 4, 6).

Za dolną granicę czasową osadnictwa wczesnośredniowiecznego na naszym stanowisku można przyjąć wiek VII sama tylko ceramika nie daje podstaw do wcześniejszego datowania, choć nie można wykluczyć ewentualności przyszedłego obniżenia tej granicy. Szerokie rozpowszechnienie ceramiki obtaczanej w VIII wieku znajduje odbicie nad środkowym Sanem; część rozkopanych w Bachórze obiektów pochodzi zapewne z tego okresu. Pewna ilość naczyń wykazuje cechy progresywne: profilowanie krawędzi bądź obecność poziomych równoległych żłobków na brzuścu. Początek analogicznych zjawisk w kręgu ceramiki krakowskiej datowany jest na połowę IX — połowy X wieku²³.

Obecnie wydaje się dopuszczalne alternatywne rozwiązanie chronologii osady: możliwe jest przyjęcie jej dwufazowości z okresem hiatusu gdzieś w granicach wieków VIII—IX albo datowanie całości na określony wycinek czasu pomiędzy wiekiem VII a X.

Planowa eksploracja stanowisk wczesnośredniowiecznych na dawnym pograniczu polsko-ruskim prawdopodobnie rozstrzygnie w przyszłości kwestię etnicznej przynależności tych ziem²⁴.

Krótkie sprawozdanie zaledwie mogło zarysować bogactwo problematyki, jakie ujawniło się w trakcie pierwszego sezonu badań na stanowisku 16 w Bachórze.

Ryc. 22. Bachórze, pow. Brzozów, stan. 16. Ceramika wczesnośredniowieczna z terenu stanowiska.

PRZYPISY

¹ Zob. Informator Archeologiczny 1972, Warszawa 1973, s. 21. Badania, pod kierownictwem mgra M. Parczewskiego, prowadzone były we wrześniu i częściowo październiku 1972 roku. Fundusze zapewniło Muzeum Okręgowe w Rzeszowie.

² J. Kotlarczyk, M. Parczewski, J. Pękala, *Odkrycie osady wczesnośredniowiecznej w Bachórze, pow. Brzozów, stanowisko 16*, Acta Archaeologica Carpathica, Kraków 1974 (w druku).

³ Na dnie potoka znaleziono fragment brzegu naczynia (ryc. 22, d).

⁴ W przedstawianej pracy omawiam szerzej również obiekt 4, pomimo że jego część pozostała jeszcze do wyeksplorowania.

⁵ K. Moskwa, *Uwagi o kulturze łużyckiej w Rzeszowskiem*, Z Otchłani Wieków, Wrocław 1962, t. XXVIII, z. 3, s. 229; M. Gedl, *Ze studiów nad schyłkową fazą kultury łużyckiej*, Archeologia Polski, Wrocław 1972, t. XVII, s. 342—344.

⁶ M. Gedl, *Ze studiów...*, s. 344.

⁷ L. I. Kruszelnickaja, *Kielskij pamiatnik w wierchniem Podniestrowie*, Kratkije Soobszczenija Instituta Archeologii, Moskwa 1965, Nr 105, s. 119—122.

⁸ R. Jamka, *Badania archeologiczne w województwie rzeszowskim w 1965 roku*, Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1965, Rzeszów 1966, s. 7; B. Benadik, *Zemlin und die Frage der keltischen Besiedlung in nordöstlichen Teile des Karpatenbeckens*, Archeologické Rozhledy, Praha 1971, R. XXIII, z. 3, s. 322—325.

⁹ Por. Z. Woźniak, *Osadnictwo celtyckie w Polsce*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1970, s. 151, 165, 185, 247.

¹⁰ K. Godłowski, J. K. Kozłowski, *Historia starożytna ziem polskich*, Kraków 1971 (powielane), s. 102.

¹¹ J. Wielowiejski, *Przemiany gospodarczo-społeczne u ludności południowej Polski w okresie późnolateńskim i rzymskim*, Materiały Starożytne, Warszawa 1960, t. VI, mapa II; nowszy wzrost liczby stanowisk nie zmienił ogólnych proporcji.

¹² L. Gabałówna, A. Nowakowski, *Wczesnośredniowieczna osada na stanowisku 5 w Radziejowie*, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Łódź 1964, Seria Archeologiczna Nr 11, s. 235—236; W. Szymański, *Szeligi pod Płockiem na początku wczesnego średniowiecza*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1967, s. 13.

¹³ W. Szymański, *Przyczynki do badań nad osadnictwem słowiańskim w początkach wczesnego średniowiecza*, Archeologia Polski, Wrocław 1969, t. XIV, s. 227—230.

¹⁴ L. Gajewski, *Wyniki badań z roku 1957*, [w:] Igołomia I., *Osada wczesnośredniowieczna*, Wrocław—Warszawa—Kraków, 1961, s. 171—178, tabl. XLIII.

¹⁵ R. Hachulska-Ledwos, *Wczesnośredniowieczna osada w Nowej Hucie-Mogile*, Materiały Archeologiczne Nowej Huty, Kraków 1971, t. III, ryc. 51, 69, 95.

¹⁶ S. Hoczyk, *Ponowne badania wykopaliskowe osady wczesnośredniowiecznej na Czwartku w Lublinie*, Sprawozdania Archeologiczne, Wrocław 1969, t. XXI, s. 274—276, ryc. 1.

¹⁷ J. Gąsowski, *Materiały do osadnictwa wczesnośredniowiecznego Sandomierszczyzny*, Materiały Wczesnośredniowieczne, Wrocław 1969, t. VI, s. 313—318, ryc. 6—11, 17, 19—21.

¹⁸ L. Rauhut, *Osadnictwo wczesnośredniowieczne w Strzyżowie, pow. Hrubieszów*, Wiadomości Archeologiczne, Warszawa 1957, t. XXIV, s. 119, ryc. 6.

¹⁹ Wybór dawniejszej literatury zestawił W. Szymański, *Przyczynki...*, s. 248, przyp. 7—11, s. 228, przyp. 55.

²⁰ A. Kunysz, *Z problematyki osadnictwa obszarów ziem Polski południowo-wschodniej od VI—X wieku*, Rocznik Przemyski, Przemysł 1970, R. XIII, s. 5—30; tamże literatura.

²¹ D. Baran, *Ranniestawianskije pamiatniki na wierchniem Bugie*, Slovenska Archeologia, Bratislava 1965, t. XIII—2, s. 319—376; D. Baran, *Niekotoryje itogi izuczenija ranniestawianskich driebnostiej wierchniego Podniestrowia i zapadnoj Wołyni*, Archeologicke Rozhledy, Praha 1968, t. XX, z. 5, s. 583—593; zestawienie wczesnych znalezisk wraz z literaturą źródłową zob. I. P. Rusanowa, *Karta razprostranienija pamiatnikow tipa Korczak (VI—VII ww. n.e.)*, [w:] *Driebnije Sławianie i ich sosiedi*, Materiały i Issledowanija po Archeologii SSSR, Leningrad 1970, Nr 176, s. 93—96.

²² I. P. Rusanowa, *Kieramika ranniestawianskich posielenij Żitomirszczyzny*, Archeologicke Rozhledy, Praha 1968, t. XX, z. 5, s. 582, ryc. 1.

²³ K. Radwański, *Wczesnośredniowieczna ceramika krakowska i zagadnienie jej chronologii*, Materiały Archeologiczne, Kraków 1968, t. IX, s. 61—67, ryc. 39.

²⁴ F. Persowski, *Studia nad pograniczem polsko-ruskim w X—XI w.*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1962; tamże dawniejsza literatura; H. Łowmiański, *Początki Polski*, t. III, Warszawa 1967, s. 67—69; z badaczy radzieckich kwestią zajmował się ostatnio M. M. Kuczynko, *Litopisni mista Posannja za archeolohicznymi danymi*, Ukrainyj Istorycznyj Żurnał, Kijiw 1970, Nr 12, s. 78—83; tenże, *Nasielenije bassiejna wierchniego Sana i Wisłoka w IX—XIII wiekach*, Sowietskoje Sławianowiedienije, 1971, Nr 3, s. 65—72.